

tehlikeye mâruz kalan birini bu durumdan kurtaran kişi, eğer bir emir veya menfaat kaygısı söz konusu değilse tehlikedeki kişinin yerine kendisini koyar, onun uğrayacağı acıyı kendi nefsinde hisseder ve bu acıdan kurtulmanın yolunu o kişiyi kurtarmakta bulur. Böylece Gazzâlî, daha sonra Yeniçağ İngiliz hazretleri J. Bentham ve J. S. Mill'in yaptığı gibi altürüst davranışların temelinde egoist duyguların bulunduğunu savunmuştur.

Tasavvuf ahlâkında da enâniyet konusuna büyük önem verilmiş, benin inkârı, benliğin yok edilmesi ve nefsanî isteklerin olabildiğince baskı altında tutulması dinî ve ahlâkî hayatın ön şartı sayılmıştır (bk. ENE; İSÂR).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, "esr" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "el-Enâniyye" md.; *Tâcü'l-‘arûs*, "esr" md.; Cemîl Salîbâ, *el-Mu‘cemü'l-felsefî*, "el-Enâniyye" md.; Buhârî, "Fiten", 2, "Müsâkât", 14-15; Tirmizî, "Fiten", 35; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 136-138; Gazzâlî, *İhyâ‘* (Beyrut), III, 278-282; a.mlf., *el-İktîşâd* (nşr. İ. A. Çubukçu — Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 170-173.

HAYATİ HÖKELEKLİ

ENBÂR

(الأنبار)

Irak'ta Fırat'ın sol sahilinde harabeleri bulunan tarihî bir şehir.

Bugünkü Remâdî dolaylarında ve Felûce'nin 5 km. kuzeybatısında tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuş olan Enbâr, Fırat'la Dicle arasındaki Saklâviye Kanalı'na yakın bir yerdedir. Arap coğrafyacıları Bağdat ile Enbâr arasındaki posta yolu mesafesini 12 fersah (Yâkût'a göre 10), A. Musil ise 62 km. olarak vermektedir (*The Middle Euphrates*, s. 248). Tarihi boyunca Fırat üzerinde önemli bir geçiş noktasını kontrol altında tuttuğu anlaşılan şehir Sâsânîler'den önce kurulmuştur. Bazı araştırmacılar Enbâr ile Meskîn'i aynı yer kabul ediyorlarsa da (Maricq-Honigmann, s. 116-117) Arap yazarları bu iki şehrin farklı olduğunu belirtmektedir.

Sulama sisteminin başında yer alması ve Roma İmparatorluğu'na karşı başşehir Ktesifon'un (Ortaçağ'da Medâin'i teşkil eden yedi şehirden biri, Tusbun) batı kapısı sayılabilecek bir noktada bulunması sebebiyle Enbâr'ın sahip olduğu stratejik önemi kavrayan Sâsânî Hükümdarı I. Şâpûr burayı yeniden inşa ederek çift surlu bir kale haline getirmiş ve

244'te Roma İmparatoru III. Gordianus'a karşı kazandığı ve Gordianus'un hayatını kaybettiği büyük zaferin anısına buraya Pîrûz Şâpûr (Muzaffer Şâpûr) adını vermiştir. Bazı kaynaklar bu hükümdarın II. Şâpûr olduğunu yazıyorsa da doğru değildir (Yâkût, I, 257; Müstevfî, s. 37). Araplar Fîrûz Şâpûr adını, Estânü'l-'alâ'ya (Ustânü'l-'âlî "yukarı eyalet") bağlı bulunan bir kaza ile onu çevreleyen bölge için kullanmışlardır. Farsça'da "tahıl ambarı, ardiye" anlamına gelen Enbâr adının kaledeki depolardan kaynaklanarak VI. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir.

Enbâr, 363 yılında İmparator Julia-nus'un Sâsânîler'e karşı düzenlediği ve savaşırken öldüğü İran seferi sırasında tamamen yıkılmışsa da Romalılar'ın çekilmesinden sonra yeniden imar edilmiş ve kısa sürede bölgenin yine en büyük ve en önemli müstahkem yerleşim mevkii olma özelliğine kavuşmuştur. Bir Ya-kûbî ve bir Nestûrî rahibin bulunduğu Enbâr, 588 yılından itibaren buraya sığınan yahudilerin önemli bir merkezi haline gelmiştir. İslâm fethinden önce sakinleri arasında Arap unsurlar da bulunmakla birlikte garnizon İranlılar'dan oluşuyordu.

Enbâr'a ilk defa Müsennâ b. Hârise gönderilmişse de şehrin kesin olarak fethi, Hâlid b. Velîd kumandasında bulunan İslâm ordusunun 12 (634) yılındaki kuşatmasından sonra gerçekleştirilmiştir. Hâlid b. Velîd Sâsânî garnizonunu dışarı çıkarmış ve şehir halkı ile bir anlaşma yaparak onları yıllık haraca bağlamıştı. Ardından şehre ilk müslüman emîr olarak da Zibrikan b. Bedr et-Temîmî tayin edildi. Hz. Ömer Irak'ta bir daimî garnizon (dârü'l-hicre) kurulmasını istediğinde Sa'd b. Ebû Vakkâs ilk önce Enbâr'ı düşünmüş, fakat humma ve sinekler sebebiyle fikrini değiştirmiştir. Irak'taki üçüncü camiyi Sa'd b. Ebû Vakkâs burada yaptırmış, sineklerin ürediği yakındaki kanalı da ilk defa Haccâc b. Yüsuf es-Sekafî temizletmiştir.

İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbas es-Sefâh 134'te (752) hilâfet merkezini Enbâr'a taşımış ve şehri yeniden imar ederek ölümünde de buraya defnedilmiştir. Bağdat'ın kuruluşundan önce Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oturduğu Enbâr'a iki defa da Hârûnürreşid uğramıştır. Toplanan vergilerden IX. yüzyılın ilk yarısında hâlâ zengin bir şehir olduğu anlaşılan Enbâr, Abbâsîler'in zayıflamaya başlaması üzerine 269 (882-83) ve 286 (899) yıllarında iki defa Bedevî saldırısına uğ-

radı. 315'te (927) Karmatîler'den Ebû Tâhir el-Cennâbî'nin eline geçen ve tahrip edilen şehir, henüz imarına çalışılırken dört yıl sonra tekrar Bedevîler'in saldırısına uğradı. İstahrî, Enbâr'ı mütevazî fakat kalabalık bir şehir olarak tanıtır ve Ebû'l-Abbas döneminden kalma bazı yapı kalıntılarının mevcut olduğunu belirtir (*Mesâlik*, s. 73). İbn Havkal şehrin giderek gerilediğini (*Şüretü'l-arz*, s. 227), Makdisî de nüfusunun az olduğunu (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 123) yazmaktadır.

Halkı genelde tarımla uğraşan Enbâr, Suriye'ye giden başlıca kara ve su yollarının üzerinde bulunduğundan ticarî faaliyetlere de sahne oluyor ve burada ayrıca kayık da yapılıyordu. İbnü's-Sâ'nin (ö. 674/1276) anlattığına göre şehir mahallelere ayrılmıştı ve her mahallede sorumlu bir yönetici (şeyh) bulunuyordu. 1262'de Moğollar'ın eline geçerek yağmalanan ve ahalisinin çoğu öldürülen Enbâr'ın Moğol yönetiminde ve daha sonra XIV. yüzyılın ilk yarısına kadar idarî bir merkez olarak kaldığı bilinmektedir. Moğol döneminde Atâ Melik Cüveynî Enbâr yakınından Necef'e bir kanal kazdırmıştır.

Enbâr gittikçe önemini kaybetmiş ve halkı çeşitli sebeplerle şehri terk edince zamanla harabeye dönüşmüştür. Bugün aynı adı taşıyan ilin sınırları içerisinde geniş bir harabe yığını halindedir.

Enbâr'da yetmiş çok sayıda meşhur sima vardır; bunlardan bazıları şunlardır: Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû'l-Vefâ, Ebû'l-Fazl İbrâhim b. Abdülkerîm, Ahmed b. İshak b. Behlül, Ahmed b. İsrâil, Ahmed b. Ali b. Kudâme, Dâvûd b. Heysem, Ali b. Heysem, Muhammed b. Abdülkerîm, Muhammed b. Kâsım, Yahyâ b. İsâ (Ali b. Hüseyin el-Hâşimî, s. 125-207).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 351-352, 392-393; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 611-613; III, 373-376, 473-476; VII, 470-472; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 277; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 72, 73, 77; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 123; Yâkût, *Mu‘cemü'l-büldân*, I, 257; Müstevfî, *Nühzetü'l-kuşub* (Strange), s. 37; A. Musil, *The Middle Euphrates*, New York 1927, s. 248, 268, 295, 308-309; A. Maricq — E. Honigmann, *Recherches sur les Res Gestae divi Saporis*, Brussels 1953, s. 116-117; G. Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, s. 25, 31-32, 65; Ali b. Hüseyin el-Hâşimî, *Târîhu'l-Enbâr*, Beyrut 1971; M. G. Morony, *Iraq After the Muslim Conquest*, Princeton 1984, bk. İndeks; a.mlf., "Anbâr", *Elr.*, II, 5; M. Streck, "Enbâr", *IA*, IV, 264-265; a.mlf. — A. A. Duri, "al-Anbâr", *El²* (İng.), I, 484-485; Mary Boyce, "Anbar", *EBr.*, I, 880.

ABDÜLÂZİZ ED-DÜRİ